

О.Ю.Карпенко, А.Р.Волосянко

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ (1918): ІСТОРИОГРАФІЯ

Листопадовий зрив... Цей ємкий вислів увійшов в історичну літературу з легкої руки одного з його організаторів — д-ра Костя Левицького, відомого західноукраїнського політичного діяча і вченого. В його книзі, що так і називалася "Великий Зрив" [1], зроблено спробу аналізу передумов цього історичного акту — захоплення влади українцями у Львові 1 листопада 1918 р., і деякою мірою самого акту, в результаті якого, як писав автор, "Українська Національна Рада фактично і правно стала пересемцем уряду Австрії, бувшого суверена українських областей, силою права самоозначення. Особою суверена став український нарід галицької землі" (цит. за тогочасним правописом. — О.К., Л.В.) [1, с. 139-140].

Великий зрив став втіленням самого збройного повстання у Львові, яке поширилося на всю Східну Галичину й переросло в національно-демократичну революцію, що стала початком нової епохи в історії західноукраїнських земель. Уже в першій програмній декларації Української національної ради від 5 листопада 1918 р. відзначалося: "Всенародним зривом сотворив Ти, Український Народе, на правідній землі Осмомисла, Данила і Льва свою власну державу... По п'ятьсот сімдесят і осьми літах неволі, упокорення і наруги, став Ти, Український Народе, знов сам собі господарем на Своїй землі, сам Собі сувереном".

Незважаючи на визначну роль Листопадового зриву в історії українського народу (в результаті в центрі Європи виникла нова суверенна держава — Західноукраїнська Народна Республіка), незважаючи на значний науковий доробок з даної проблеми, його історіографія ще не стала предметом спеціального дослідження.

У запропонованій статті зроблено спробу короткого історіографічного аналізу вітчизняних наукових досліджень Листопадового зриву 1918 р.

Історіографію Листопадового зриву 1918 р. доцільно розглядати в трьох хронологічних аспектах: перший — охоплює історіографію від листопада 1918 р. до 1939 р. включно; другий — період після входження Західної України до складу УРСР, що включає радянську історіографію та історіографію української діаспори; і третій — новий етап, що розпочався після проголошення незалежності України.

Перші спроби історіографічних досліджень, присвячених визвольним змаганням на західноукраїнських землях [2], з'явилися в період активізації суспільно-політичного життя в середині 1950-х р. Але ці питання розглядалися через призму "боротьби" з буржуазно-націоналістичною ідеологією. Не стало винятком і академічне видання "Историкография истории Украинской ССР" [3].

Появою нових наукових історіографічних досліджень з проблем історії визвольних змагань у Галичині ознаменований період, що розпочався із проголошення незалежності України. Це, зокрема, виступ чернівецьких науковців В.Карпа та А.Кодура на Міжнародній науковій конференції, присвяченій 75-річчю ЗУНР [4], та стаття івано-франківського та київського дослідників С.Дерев'янка та А.Панчука в "Українському історичному журналі" [5]. Автори вперше в українській історичній науці зробили спробу висвітлити процес дослідження даної проблеми. Потрібно, однак, відзначити, що і в згаданих вище працях питання історіографії Листопадового зриву 1918 р. не стало предметом детального аналізу. Саме цей факт і є підставою для окремого дослідження, яке пропонується читачеві.

Виходячи з того, що Чин 1 Листопада 1918 року на західноукраїнських землях був знаменною віхою в історії народу, ми повинні визнати, що ці події знайшли неоднозначну оцінку серед науковців, оскільки автори дотримувались різних концептуальних принципів.

Першими дослідженнями, в яких зроблено спробу висвітлити окремі події Листопадового Зриву 1918 р., є праці його безпосередніх учасників. Вони зберегли живе дихання

того часу і містять велику кількість різноманітного джерельного матеріалу, згодом втраченого. І хоча ці публікації мають певні недоліки, бо являють собою напівспогади — напівдослідження, все ж їх значення важко переоцінити, оскільки йдеться про праці відомих політичних діячів, які були в центрі подій і здійснювали керівництво ними. Це, насамперед, роботи одного з лідерів національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, депутата Австрійського парламенту, провідного діяча найвпливовішої тоді Української національно-демократичної партії, члена Української національної ради і голови її львівської делегації Костя Левицького.

Уже в перші роковини Великого зриву д-р К.Левицький публікує на сторінках газети "Український прапор" велику статтю "Перед роком" [6], в якій аналізує діяльність Української парламентарної репрезентації напередодні Листопадового зриву. Крім того, автор дає оцінку таким важливим подіям, як нарада Української парламентарної репрезентації у Відні 10 жовтня 1918 р., утворення Української національної ради та проголошення Української держави на терені українських земель австрійської монархії, акцентуючи при цьому особливу увагу на діяльності Української національної ради в переддень Листопадового зриву. Зокрема К.Левицький відзначає, що 1 листопада "...наступило формальне перейняття влади делегатами Української Національної Ради" [6].

Наступного року К.Левицький друкує працю "Розпад Австрії і українська справа (Політичні спомини з року 1918)" [7], в якій аналізує історичні події напередодні Листопадового зриву у зв'язку з розпадом Австро-Угорської імперії. Зупиняючись на діяльності Української національної ради напередодні знаменних подій, К.Левицький намагається обґрунтувати проавстрійську орієнтацію її членів, яка зрештою, не виправдала себе.

Через десять років з-під пера К.Левицького вийшла капітальна праця "Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни. 1914-1918" [8], де на основі спогадів та важливих документів дається детальний аналіз передумов Листопадового зриву. Розпочавши книгу з початку

першої світової війни і до 9 лютого 1918 р., автор дає оцінку розвиткові визвольних змагань у Галичині, які успішно завершилися 1 листопада 1918 р.

Однак найгрунтовнішим дослідженням даної проблеми можна вважати працю К.Левицького "Великий зрив"[1] побудовану у вигляді спогадів автора з використанням значного документального матеріалу. Вона розпочинається аналізом історичних подій, які призвели до Листопадового зриву. Автор детально розглянув політичну обстановку напередодні повстання, зокрема діяльність Української парламентарної репрезентації.

Аналізуючи складну політичну ситуацію в Австро-Угорській імперії на заключному етапі першої світової війни, К.Левицький доходить висновку про неминучий крах монархії Габсбургів і утворення на її землях вільних національних держав. Зрозуміло, ці події висвітлюються, як правило, через призму діяльності самого автора, який у відсутність Голови Парламентарної репрезентації, Голови Української національної ради Є.Петрушевича, здійснював безпосереднє керівництво Радою. Як й інші мемуаристи, К.Левицький не уникнув суб'єктивізму, переоцінюючи роль Ради напередодні і в момент повстання, недооцінюючи водночас роль Центрального військового комітету в переддень і в ході повстання. Не знаходимо ми критичних оцінок вагань і нерішучості лідерів Ради в ці дні. Мабуть, цим можна пояснити і той факт, що хід збройного повстання, яке відбувалося під керівництвом Центрального військового комітету 1 листопада 1918 р., не був належно висвітлений і проаналізований в праці.

Необхідно відзначити важливу роль у дослідженні історії Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. наукових праць одного з учасників подій, члена Української національної ради, активного діяча ЗУНР Михайла Лозинського[9]. Найціннішою роботою автора є книга "Галичина в рр. 1918-1920"[10], насамперед тому, що це одне із найперших наукових досліджень даного періоду з історії Галичини. Дослідник поставив перед собою завдання "...дати огляд політичної історії Української Галичини в часі творення

української державності", і водночас зазначає, що книга має "...до деякої міри мемуарний характер"[10, с.3].

Подіям, що передували Листопадовому зриву в книзі присвячено першу частину – "Галичина в світовій війні". Аналізуючи становище галицьких земель у складі Австрійської імперії, М.Лозинський зазначає, що фактично "...австрійський "коронний край" Галичина оставався під політичним пануванням Поляків"[10, с.6]. Автор зв'язує передумови Листопадового чину з революцією 1848 р., коли у Львові було утворено Головну Руську раду, як політичний орган на західноукраїнських землях, і вперше було висунуто концепцію єдності всіх українських земель. Детально зупиняється дослідник на аналізі діяльності таких політичних органів, як Головна українська рада, Загальна українська рада, Українська парламентарна репрезентація, Українська національна рада, що підготували політичний ґрунт до листопадових подій 1918 р. Водночас М.Лозинський акцентує увагу на діяльності військової організації, що відіграла вирішальну роль у здійсненні Листопадового зриву.

Слід відзначити, що автор критично оцінює нерішучість членів як Української парламентарної репрезентації, так і Української національної ради, котрі орієнтувалися на австрійський уряд замість того, щоб рішуче діяти.

В цілому, високо оцінюючи Листопадовий зрив, М.Лозинський зазначає що тільки сувора конспірація забезпечила успіх повстання. "Навіть не всі члени УНР знали про нього... Коли б про сей плян перед виконанням його довідалися Поляки, вони мали аж забагато сили, щоб не допустити до його виконання"[10, с.41].

Значну цінність для розуміння характеру листопадових подій 1918 р. мають публікації лідерів Української революції, провідних діячів Української Народної Республіки В.Винниченка, П.Христюка, О.Доценка та інших[11], котрі у своїх ґрунтовних дослідженнях дали своєрідну оцінку Листопадовому зриву.

Серед праць відомих галицьких політичних і державних діячів того часу слід відзначити також роботи Л.Цегельського, С.Вітика, В.Охримовича, В.Панейка та ін.[12].

До особливої групи публікацій відносяться праці воєначальників-учасників визвольних змагань. Серед них важливе місце займає робота активного члена Центрального військового комітету Дмитра Паліва "Листопадова революція"[13], що побачила світ у 1929 р. і стала своєрідним літописом Листопадової національно-демократичної революції. Детально аналізуючи передумови Листопадового зриву, Д.Палів зупиняється на діяльності Центрального військового комітету як основного чинника революції, досліджує взаємовідносини ЦВК зі Львівською делегацією Української національної ради. Підкреслюючи важливе значення Листопадового зриву, Д.Палів відзначає, що ця подія вирішила долю Східної Галичини.

Значний інтерес в плані дослідження історіографії листопадових подій становлять спогади активного учасника цих процесів О.Кузьми "Листопадові дні 1918 року"[14]. Ця капітальна праця, хоч і мемуарного характеру, проте дуже цінна для дослідників багатим фактичним та документальним матеріалом. Автор, детально аналізуючи передумови Листопадового зриву, акцентує увагу на діяльності Української військової організації, а також Української парламентарної репрезентації й Української національної ради.

О.Кузьма критично оцінює нерішучість галицьких політиків в період підготовки та здійснення державного перевороту, що певним чином вплинуло на подальший розвиток подій.

Загалом, даючи високу оцінку Листопадівому зриву, О.Кузьма зазначає, що це був "...зовсім природний визвольний зрив пощволеної нації"[14, с.7], "...велике революційне діло, яке зачинає новий період української історії"[14, с.71].

Підсумовуючи короткий аналіз мемуарної літератури з історії Листопадового зриву, слід відзначити її виняткову джерелознавчу цінність, незважаючи на певний суб'єктивізм авторів. Поряд із названими вище працями в періодичній пресі того часу було опубліковано значну кількість спогадів з даної проблеми, але через малий обсяг статті їх аналіз відсутній.

Певний інтерес становлять дослідження радянських істориків. Незважаючи на догматизм історичної науки в цей період, тендеційне відношення до оцінки Листопадової революції, все ж вони нагромадили деякий фактичний матеріал, що розкривав процес національно-визвольних змагань у Східній Галичині. Але, повертаючись знову-таки до недоліків досліджень цього періоду, слід відзначити, що в цілому Листопадова революція 1918 р. і проголошення ЗУНР як результат її успішного завершення або зовсім замовчувалися, або оцінювалися як антинародна, контр-революційна акція українських буржуазних націоналістів, як зрада інтересів народу, "ніж в спину". Про це йшлося як в окремих статтях, брошурах, монографіях, так і в контексті оцінок загальноісторичних подій солідних академічних та енциклопедичних видань[15].

Першим українським істориком радянського періоду що відмовився свідомо фальсифікувати події Листопаду 1918 р., був співавтор даної статті О.Ю.Карпенко. Виступаючи на Республіканській науковій конференції у м. Львові в березні 1956 року, спираючись на багатий фактичний матеріал, він вперше висунув концепцію про те, що Листопадові події були не чим іншим, як національно-демократичною народною революцією[16]. Однак, така концепція тоді була рішуче відкинута[17]. Незважаючи на це, автор знову повертається до даної проблеми в статті "До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р." [18], де аналізує передумови, причини й хід Листопадового Зриву у Львові та робить висновок: "Так, це справді було загальнонаціональне повстання, яке переросло в національно-демократичну революцію" [18, с.84].

Зрозуміло, що заідеологізована радянська історіографія не могла миритися з подібним підходом до оцінки Листопадкових подій. З'являються різкі критичні статті І.Компанійця "Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західно-українських землях" в органі ЦК КП України газеті "Радянська Україна" (10 вересня 1958 р.), Б.Дудикевича та В.Маланчука "За об'єктивне висвітлення історичного процесу в Західній Україні" в газеті Львівського обкому КП України "Вільна Україна" (9 березня 1958 р.), а також стаття

М.П.Герасименка, М.М.Кравця, Г.І.Ковальчака "До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918р." в "Українському історичному журналі" (1958. — №3. — С.86—95). Виходить і окрема брошура В.Маланчука "Історія однієї зради", в якій автор рішуче виступив проти концепції Листопадової національно-демократичної революції[19].

Аналогічні погляди продовжувала відстоювати вся українська рядянська історіографія, яка не просто фальсифікувала Листопадовий зрив, а й взагалі ігнорувала цю видатну подію в історії українського народу.

Проблема Листопадового зриву в Східній Галичині є нині однією з пріоритетних в історичній науці. Значну цінність для її дослідження мають надбання науковців української діаспори, котрі у своїх працях наводять невідомі раніше джерела, документи, які були вивезені на збереження за кордон і понині там зберігаються. Правда, в основному ці дослідження носять мемуарний характер, що зумовило їх певну суб'єктивність.

До особливої групи мемуарів належить робота С.Ярославина "Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918-1923 роках"[20]. В даній праці автор на основі власних спогадів і документального матеріалу висвітлює весь хід національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях. Листопадовому зриву, його передумовам, а також діяльності ЗУНР присвячено розділ "Організація державної влади в Галичині у 1918—1919 рр."

Активний учасник революційних процесів у Східній Галичині, дипломат і політик А.Цегельський одним із перших вступив у дискусію з М.Лозинським та О.Кузьмою з приводу визначення організаторів та творців Листопадового зриву і опублікував у 1960 р. працю "Від легенд до правди"[21], яка, хоч і носить суто мемуарний та дискусійний характер, проте багата великою кількістю важливого фактичного матеріалу.

Аналізуючи історіографію української діаспори з питань Листопадового зриву 1918 р., слід відзначити вагомий внесок М.Стахів та О.Удовиченка в наукове дослідження історії національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях[22].

Значний інтерес для дослідників становить публікація збірника статей та спогадів відомих політичних діячів і військових "Українська Галицька Армія. Матеріали до історії"[23], а також праця С.Волинця, присвячена провісникам і творцям Листопадового зриву[24].

Таким чином, підсумовуючи короткий аналіз досліджень науковців української діаспори з історії Листопадового зриву 1918 р., слід зауважити, що висунені ними трактування цих подій заслуговують на пильну увагу з боку дослідників. Адже, незважаючи на суб'єктивізм деяких авторів, саме історіографія української діаспори захищала і розвивала концепцію про національно-демократичний характер Листопадової революції і важливість цієї події для історії Східної Галичини й України в цілому. Заборонена й невідома протягом багатьох років, ця література і сьогодні є важливою історіографічною базою дослідження історії Листопадового зриву.

З проголошенням незалежності України в розвитку історіографії Чину 1 Листопада 1918 р. розпочався якісно новий етап в українській історичній науці – пошук нових методологічних принципів дослідження в умовах ліквідації цензури та доступу до раніше заборонених "спецфондів" бібліотек та архівів.

Вже з початком демократичних перетворень на території України простежується підвищення інтересу істориків до подій листопада 1918 р. в Східній Галичині. В періодичній пресі з'являються окремі статті, публіцистичні матеріали, нариси, присвячені досліджуванню подіям[25].

Особливе зацікавлення дослідженнями даної проблематики розпочалося у зв'язку з відзначенням 75 роковин утворення ЗУНР. Тоді з'явилася узагальнююча стаття О.Ю.Карпенка "Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях"[26], в якій автор через 35 років після свого першого виступу підтвердив правильність концепції про характер подій у Східній Галичині.

Виходять друком узагальнюючі роботи, в яких сформульовано нові оцінки Листопадового зриву[27].

Цікава в історіографічному плані праця Б.Й.Тищика та О.А.Вівчаренка "Західноукраїнська Народна Республіка.1918-

1923 рр." [28]. Автори вперше в українській науці на основі багатого архівного матеріалу зробили спробу дослідити історію держави, висвітливши різноманітні аспекти її виникнення й функціонування. І, хоч питання Листопадового зриву розкривається в невеликому за обсягом розділі фрагментарно, поява цієї праці має неабияке значення.

Визначною подією в розвитку досліджень з історії Листопадового зриву, ЗУНР в цілому, стало перевидання в Україні робіт М.Гуцуляка "Перший Листопад 1918 р. на західноукраїнських землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину", І.Нагаєвського "Історія Української Держави двадцятого століття", Н.Полонської-Василенко "Історія України. 1900-1923", О.Субтельного "Україна. Історія" [29]. Якщо роботи І.Нагаєвського, Н.Полонської-Василенко, О.Субтельного є узагальнюючими дослідженнями історичних процесів в цілому на Україні, а сам Листопадовий зрив розглядається в комплексі історичних подій, то праця М. Гуцуляка унікальна з точки зору поєднання в ній наукового аналізу подій Листопадового повстання зі спогадами його активних учасників. Цінність книги полягає і в тому, що автор публікує ряд маловідомих історичних документів, пов'язаних з цими подіями.

Напередодні 75 роковин ЗУНР у Львові виходить книга О.В.Шишки "Слідами листопадових боїв" [30], що являє собою спробу відтворити історію ЗУНР на підставі спогадів учасників подій.

Своєрідним підсумком досліджень з історії ЗУНР стала міжнародна конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, що проходила з 1 по 3 листопада 1993 р. в її колишній столиці — м.Івано-Франківську. Робота конференції велася в п'яти секціях, що дало змогу розглянути різноманітні питання з історії виникнення, діяльності ЗУНР. Проблемі Листопадової революції було присвячене засідання секції "Листопадова (1918 р.) національно-демократична революція і утворення Західноукраїнської Народної Республіки", на якому з доповідями виступили професори О.Карпенко, С.Возняк, науковці з різних міст України [31]. Всі учасники конференції дійшли єдиного висновку, що

Листопадова революція 1918 р. була за своїм характером національно-демократичною, народною, в результаті якої "була повалена монархічна влада і проголошена республіка, було ліквідоване національне поневолення, в якому перебували західноукраїнські землі протягом шести століть, і вперше після Галицько-Волинського князівства на цих землях утворено самостійну, суверенну державу українського народу. Були створені історичні передумови для возз'єднання української нації в єдиній, соборній, суверенній Українській Народній Республіці" [31, с.8]. У доповідях була підкреслена єдність революційного процесу на західноукраїнських землях з національно-демократичними революціями, що охопили всю Австро-Угорщину, а також з подіями на Україні. Усе це, як відомо, завершилося злукою ЗУНР і УНР в єдиній суверенній Українській Народній Республіці, що в кінцевому підсумку було найважливішим результатом Листопадового зриву.

1995 р. виходить праця М.Литвина і К.Науменка "Історія ЗУНР" в якій невеликий підрозділ "Революційний падолист"[32, с.31-39] присвячено Листопадівим подіям. Вітчизняна історична наука зробила значний крок вперед у дослідженні історичних передумов національно-демократичної революції, організації збройного повстання у Львові та його наслідків. Однак, через відсутність першоджерел, їх обмеженість, чимало проблем, зокрема організація Листопадового зриву, роль політичних партій і окремих учасників у підготовці повстання і його здійсненні, взаємозв'язки між Українською національною радою і ЦВК, а також проблема історіографії вимагають свого подальшого вивчення. Чекає на свого дослідника й зарубіжна історіографія даної проблеми.

1. Левицький К. Великий Зрив. — Львів, 1931.

2. Осечинський В. До питання історіографії західноукраїнських земель в добу імперіалізму//Вісник Львів. ун-ту. Сер. історична. — 1965; Лещенко М., Олійник Л. Розвиток досліджень в історії західноукраїнських земель//Укр. іст. журн. — 1979. — №9. — С.136 — 145; Макарчук С.А., Киричук Ю.А. Західна Україна 1918—1939 рр. в радянській історіографії //Вісник Львів. ун-ту. Питання історіографії. —

1983. — Вип. 19. — С. 10-17; Кравець М. М., Осечинський В. К. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною в радянській історіографії// За світлі ідеали комунізму. — Львів, 1970; Машотас В. В. Боротьба трудящих Західної України за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною в радянській і прогресивній зарубіжній українській історіографії. (1919-1969 рр.)// Книга і знання. — Львів, 1974. — С. 4-57.

3. Історіографія історії Української ССР. — К., 1986.

4. Карпо В., Коцур А. До питання історіографії утворення ЗУНР// Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки. 1-3 листопада 1993 р.: Матеріали. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 94-95.

5. Дерев'янка С. М., Панчук А. М. ЗУНР в українській історіографії// Укр. іст. журн. — 1995. — № 2. — С. 28-36.

6. Левицький К. Перед роком// Укр. прапор. — 1919. — Ч. 23-25.

7. Левицький К. Розпад Австрії і українська справа (Політичні спомини з р. 1918)// Воля. — 1920. — Т. 3. — Ч. 1-2.

8. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни. 1914-1918. — Львів, 1930.

9. Лозинський М. Західна Україна. — Харків, 1928; Поневолені західноукраїнські землі. — Харків, 1930.

10. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. — Відень, 1922.

11. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч. — Київ — Відень, 1920; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917-1920 рр.: У 4 т. — Прага, 1922; Доценко О. Літопис Української Революції. — Київ — Львів, 1923.

12. Цегельський Л. Після 573 літ прірви// Укр. прапор. — 1919. — Ч. 23-25; Вітик С. До десятиріччя Західної Української Народної Республіки// Більшовик України. — 1928. — Ч. 20; Охримович В. Військовий Комітет (Причинок до історії Листопадового перевороту на основі особистих помічень і споминів)// Діло. — 1928. — Ч. 245; Панейко В. Перед першим листопадом. Шматок споминів// Діло. — 1928. — Ч. 245.

13. Паліїв Д. Листопадова революція: З моїх споминів. — Львів, 1929.

14. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. — Львів, 1931.
15. Радянська енциклопедія історії України. — Т.2. — К., 1970; Нариси історії Комуністичної партії України. — К., 1976; Історія Української РСР. — Т.5. — К., 1977; Торжество історичної справедливості: Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. — Львів, 1986; Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні: Енциклопедичний словник. — К., 1987.
16. Див.: Наукова конференція істориків. — Львів, 1956.
17. Судаков В. Боротьба за радянську владу на Західній Україні (1918-1919 рр.)//Доповіді та повідомлення Львів. держ. ун-ту. — 1957. — Вип.7. — Ч.2.
18. Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.//З історії західноукраїнських земель. — К., 1957. — Вип. 1. — С.59-90.
19. Маланчук В. Історія однієї зради. — Львів, 1958.
20. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918-1923 роках. — Філадельфія, 1958.
21. Цегельський Л. Від легенд до правди. — Нью-Йорк — Філадельфія, 1960.
22. Стахів М. Західна Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918-1923. — Скрантон, 1959; Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918). — Скрантон, 1961; Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія, організація і бойові сили (1917-1921). — Вінніпег, 1954.
23. Українська Галицька Армія: Матеріали до історії. — Т.1-5. — Вінніпег, 1958-1970.
24. Волинець С. Передвісники і творці Листопадового Зриву. — Вінніпег, 1965.
25. Лилик С. ЗУНР: біла пляма в історії України//Пост імені Ярослава Галана. — Кн. 24. — Львів, 1990. — С. 178-206; Федюшко-Євшан М. Великі роковини України: До 75-річчя створення ЗУНР//Дзвін. — 1993. — №10-12. — С.104-108.
26. Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях//Укр. іст. журн. — 1993. — №1. — С.16-29.
27. Див.: Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. — К., 1993; Костицький М.В., Тищик Б.Й. Західноукраїнська

Народна Республіка (1918-1923 рр.): Навч. посібник. — Львів, 1992; Кондратюк В.О., Зайцев О.Ю. Україна в 20-30-х роках. — Львів, 1993; Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. — 1939 р.). — Івано-Франківськ, 1993.

28. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918-1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності). — Коломия, 1993.

29. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 р. на західноукраїнських землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. — К., 1993; Нагаєвський І. Історія Української Держави двадцятого століття. — К., 1993; Полонська-Василенко Н. Історія України. 1900-1923. — К., 1991; Субтельний О. Україна. Історія. — К., 1993.

30. Шишка О.В. Слідами листопадових боїв. — Львів, 1993.

31. Міжнародна наукова конференція присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки: Матеріали. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 3-26.

The article reviews the Ukrainian researches of the 1918 Zryv that resulted in the emergence of a sovereign state — the West Ukrainian People's Republic. The historiography of the November Period is under review through the three chronological aspects resulting from the development of Ukrainian history. The first period embraces the years of 1918-1939; the second is the period of Ukraine's integration into the Soviet Union until her Proclamation of Independence, and the third period covers the present time. The study briefly analyses the memoir and history works by Ukrainian scholars (the diaspora included) of the pre-Soviet and post-Soviet Ukraine.